

Michał Marcin Kobierecki

Uniwersytet Łódzki

Amerykańsko-radzieckie wymiany koszykarskie jako przypadek z pogranicza pozytywnej i negatywnej dyplomacji sportowej¹

Wprowadzenie

Tematem niniejszego artykułu są kontakty w koszykówce pomiędzy Związkiem Radzieckim a Stanami Zjednoczonymi w okresie istnienia pierwszego z państw. Chodzi w szczególności o spotkania, które były aranżowane przez same państwa, nie zaś organizowane w ramach międzynarodowej rywalizacji sportowej, w której najczęściej na skutek losowania dochodzi do spotkań drużyn czy sportowców reprezentujących poszczególne państwa, np. podczas igrzysk olimpijskich. Co prawda takie spotkania także mogą mieć znaczenie dyplomatyczne czy szerzej polityczne, jednakże częściej o charakterze konfliktu.

Badanie, którego wyniki zostały przedstawione w niniejszym artykule, bezpośrednio nawiązuje do pojęć pozytywnej i negatywnej dyplomacji sportowej. Należy zatem doprecyzować, iż dyplomacja sportowa w pewnym uproszczeniu oznacza wykorzystywanie sportu jako narzędzia zbliżenia między państwami bądź przeniesienia na grunt sportowy politycznych konfliktów, a także kształtowania międzynarodowego wizerunku państwa. Można w związku z tym wyróżnić pozytywną dyplomację sportową ukierunkowaną na współpracę międzynarodową, a także negatywną, której celem jest wykorzystywanie sportu do szeroko pojętej walki politycznej. Adresatem dyplomacji sportowej, podobnie jak dyplomacji publicznej, do której jest ona zaliczana, są nie tylko elity polityczne jak w przypadku tradycyjnej dyplomacji, ale przede wszystkim społeczeństwa poszczególnych krajów.

Okres zimnej wojny to czas, kiedy Stany Zjednoczone i Związek Radziecki, pomimo współpracy w trakcie II wojny światowej, popadły w konflikt o charakterze ideologicznym. Wywiązała się między nimi rywalizacja w wielu sferach, np. o przewagę potencjału militarnego, o zasięg stref wpływów, eksplorację przestrzeni kosmicznej czy w sporcie. Jednak obok wszechstronnej rywalizacji pojawiały się także formy współpracy i nawiązywania kontaktów o bardziej przyjacielskim charakterze. Stosunkowo często wykorzystywano w tym celu wymianę sportową, przede

¹ Badanie przeprowadzone dzięki finansowaniu Narodowego Centrum Nauki w ramach projektu badawczego nr 2015/19/D/HS5/00513.

wszystkim w lekkoatletyce i w sportach zespołowych, m.in. koszykówce. Na uwagę zasługuje w tym kontekście fakt, iż państwa te nigdy nie zerwały stosunków dyplomatycznych i utrzymywały swoje placówki dyplomatyczne w stolicach drugiego państwa, a także istniał szereg kanałów ewentualnego dialogu, jak chociażby Rada Bezpieczeństwa ONZ. Tak więc dyplomacja sportowa ukierunkowana na zbliżenie pomiędzy nimi nie miała na celu stworzenia okoliczności kontaktu, a jedynie pewne wpłynięcie na kształt stosunków dwustronnych.

Artykuł stanowi studium przypadku dotyczącego jednej z form pozytywnej dyplomacji sportowej, tj. ukierunkowanej na wspieranie zbliżenia pomiędzy skonfliktowanymi państwami, za które z całą pewnością można było uznać ZSRR i USA. Studium dotyczy casusu kontaktów koszykarskich pomiędzy dwoma supermocarstwami w okresie zimnej wojny. Casus ten posłuży do skonstruowania uogólnień dotyczących dyplomacji sportowej jako narzędzia współpracy pomiędzy wrogimi sobie państwami i pozwoli na odpowiedź na pytania dotyczące znaczenia dyplomacji sportowej w takich sytuacjach.

Główne pytanie badawcze dotyczy tego, czy radziecko-amerykańskie kontakty sportowe w koszykówce służyły wyłącznie promowaniu zbliżenia i przyjaźni międzynarodowej, czy także ideologicznemu dyskontowaniu zwycięstw sportowych, mimo ich pewnej sprzeczności. W artykule podjęta zostanie także próba oceny, czy koszykówka stanowiła odpowiednią dyscyplinę sportową do celu, jaki – przynajmniej teoretycznie – stawiano amerykańsko-radzieckiej dyplomacji koszykarskiej, a zatem nawiązywaniu bliższych stosunków i częściowemu zbliżaniu do siebie społeczeństw obu państw i to pomimo faktu, iż obie strony traktowały ją prestiżowo i silnie dążyły do odnoszenia zwycięstw. Kolejne z pytań badawczych dotyczy tego, czy ze względu na podatność intensywności wymian koszykarskich na fluktuację stanu stosunków politycznych, dyplomacja koszykarska stanowiła funkcję bardziej odwzorowywania czy też kreowania stanu stosunków politycznych pomiędzy krajami.

Ku amerykańsko-radzieckim wymianom sportowym

Pomimo konfliktu ideologicznego pomiędzy USA i ZSRR już na początku lat pięćdziesiątych miała się pojawić po obu stronach chęć nawiązania jakiejś formy wymiany sportowej. Jednak nawiązanie dwustronnej formy kontaktów nie było sprawą łatwą i wymagało lat delikatnych negocjacji pomiędzy działaczami sportowymi i politykami obu krajów. Pierwsze rozmowy odbyły się zaraz po igrzyskach olimpijskich w 1952 roku (Turrini 2001: 429), a także na ten temat mieli rozmawiać prezydent USA Dwight Eisenhower z premierem ZSRR Nikołajem Bułganinem podczas ich spotkania w Genewie w 1955 roku. Politycy mieli się wówczas zgodzić na szereg działań w ramach wymiany kulturalnej (Davies 2007: 328). Wolę polityczną nawiązania wymiany kulturalnej, w tym sportowej przejawiały obydwie strony już w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych, jednakże istniał także szereg trudności uniemożliwiających nawiązanie takich kontaktów.

Na przeszkodzie nawiązania kontaktów sportowych stanęły bowiem trudności prawne w Stanach Zjednoczonych, niejako uniemożliwiały je – aż do 1957 roku – *Immigration and Nationality Act*, znany również jako *McCarran Act*. Było to prawo wprowadzone w okresie antykomunistycznej „histerii” w Stanach Zjednoczonych w początkach zimnej wojny. Obejmowało ono m.in. konieczność pobierania odcisków palców od obywateli ZSRR i innych krajów komunistycznych, którzy przybywali do USA, podczas gdy na praktykę taką w odniesieniu do sportowców nie wyrażał zgody Związek Radziecki. Dopiero w 1957 roku Kongres USA zniósł ów przepis, otwierając możliwość nawiązania szeregu wymian kulturalnych i edukacyjnych pomiędzy krajami. W USA pojawiły się bowiem naciski ze strony różnych organizacji i instytucji, w tym administracji Dwighta Eisenhowera, które sugerowały, iż nawiązanie wymiany sportowej ze Związkiem Radzieckim może być użytecznym narzędziem komunikowania mieszkańcom Związku Radzieckiego informacji na temat sukcesu amerykańskiej demokracji i kapitalizmu (Turrini 2001: 429). Tak określona intencja może sugerować, iż dyplomacja sportowa pomiędzy ZSRR a USA nie była ukierunkowana jedynie na nawiązywanie zblżenia, ale także miała na celu preferowanie własnych interesów, w tym przypadku wyższość jednego systemu nad drugim.

Rozpatrując uwarunkowania umożliwiające nawiązanie dwustronnej wymiany sportowej pomiędzy zimnowojennymi rywalami należy także zwrócić uwagę na wewnętrzne przemiany w Związku Radzieckim. Jak wskazuje Yale Richmond, nawiązanie przez Związek Radziecki kontaktów kulturalnych z Zachodem było efektem zmian, jakie nastąpiły po XX Zjeździe KPZR, podczas którego Nikita Chruszczow zasygnalizował zwrot w polityce radzieckiej, zakładający „pokojową koegzystencję” oraz poszerzenie kontaktów z Zachodem. ZSRR podpisał szereg porozumień kulturalnych z państwami zachodnimi: w 1956 roku z Norwegią i Belgią, w 1957 roku z Francją i Wielką Brytanią. W październiku 1957 podjęto bardziej formalne negocjacje ze Stanami Zjednoczonymi, z którymi podpisano porozumienie 27 stycznia 1958 roku (Richmond 2003: 15). Potocznie jest ono określane jako „Porozumienie Kulturalne” (oryginalnie „*Cultural Agreement*”) bądź porozumienie Lacy-Zarubin od nazwisk osób negocjujących je: radzieckiego ambasadora Georgija Zarubina i reprezentującego USA Williama Sterlinga Byrda Lacy’ego (byłego ambasadora w Korei). Zakładało ono wymianę w sferze nauki i technologii, rolnictwa, radia, telewizji, młodzieży, sportu, medycyny, zdrowia publicznego, kultury i turystyki. Ustalono wymianę programów telewizyjnych, aczkolwiek teksty miały być przedmiotem zatwierdzenia przez rząd, a także nawiązanie bezpośrednich połączeń lotniczych oraz wymiany na szczeblu parlamentarnym. Porozumienie dotyczyło wymiany w latach 1958–1959, natomiast w ciągu następných 30 lat podpisywano także kolejne tego typu umowy. Nawiązanie współpracy jest określane jako „historyczny kulturalny akord pomiędzy USA a ZSRR”, zaś obie strony od razu podjęły kroki mające na celu wprowadzenie porozumienia w życie (Maraniss 2008: 7; Leviton 1991: 321; Belmonte 2008: 83). Nawiązanie kontaktów koszykarskich było właśnie jednym z efektów wspomnianego porozumienia.

Kontakty koszykarskie USA–ZSRR

Pierwsza towarzyska seria spotkań koszykarskich pomiędzy Związkiem Radzieckim a Stanami Zjednoczonymi odbyła się jeszcze w roku, w którym zawarto porozumienie kulturalne. Amerykańska organizacja sportowa Amatorska Unia Atletyczna (AAU) zorganizowała wówczas serię sześciu spotkań reprezentacji USA w Związku Radzieckim przeciwko najlepszym zespołom z tego kraju. Mecze rozegrano w Moskwie, Tbilisi i Leningradzie. Zaciekawieni i kierowani dumą narodową radzieccy kibice stworzyli podczas spotkań bardzo żywiołową atmosferę, szczególnie podczas dwóch pierwszych meczów w Moskwie. Amerykanom udało się zwyciężyć we wszystkich spotkaniach, chociaż dwa rozegrane w Moskwie przeciwko reprezentacji Związku Radzieckiego oraz jeden przeciwko drużynie z Leningradu były bardzo zacięte (Whiterspoon 2014: 299). Wyjazd drużyny amerykańskiej był współfinansowany przez Departament Stanu jako część szerszego programu prowadzonej przez niego dyplomacji sportowej (Cunningham 2006: 164; Sarver Coombs, Batchelor 2013: 147).

Była to pierwsza z serii corocznych spotkań koszykarskich pomiędzy drużynami z tych dwóch krajów (na podobną wymianę jeździli lekkoatleci). Ich formuła zakładała naprzemiennosc – po wizycie sportowców amerykańskich w ZSRR w kolejnym roku drużyna radziecka przyjedzie do USA. Spotkania były zawieszane w latach, kiedy rozgrywano mistrzostwa świata w koszykówce. Nie odbyły się również na skutek pewnych perturbacji politycznych (o czym dalej). Po dwóch latach – w 1959 roku odbyły się mistrzostwa świata – w 1960 roku reprezentacja ZSRR zagrała sześć meczów przeciwko najlepszym drużynom ligi NIBL (będącej członkiem AAU), w tym Caterpillar Cats, Phillips Oilers czy Denver D-C Trackers (Cunningham 2006: 164). Drużyna radziecka wygrała cztery z sześciu spotkań. Amerykanie oceniali te zwycięstwa jako nieznaczące, podczas gdy w Związku Radzieckim starano się wykorzystać je propagandowo (Whiterspoon 2014: 301). Warto dodać, że rok wcześniej reprezentacja ZSSR odniosła pierwsze w historii zwycięstwo nad reprezentacją USA – podczas mistrzostw świata w Santiago w Chile. Co prawda z uwagi na niekorzystny termin turnieju Amerykanie wysłali na niego jedynie drużynę Sił Powietrznych („Third World Championship – 1959” b.d.), jednak jak miał stwierdzić Arthur Daley, „było to zwycięstwo propagandowe najwyższej mocy” (Whiterspoon 2014: 301). Po wygranej drużyna radziecka odstąpiła od meczu z nieuznaną przez siebie Republiką Chińską, oficjalnie z powodów politycznych, jednak dzięki czemu uniknęła kolejny raz w turnieju spotkania z Amerykanami (Thomas 2012: 178), co w przypadki porażki mogłoby się wiązać z deprecjacją wizerunkowego znaczenia wcześniejszego zwycięstwa.

W koszykarskich turniejach towarzyskich pomiędzy USA i ZSRR zmagaly się także drużyny kobiece. Po rozgrywkach w 1958 roku okazało się, że przewaga amerykańska nie była tak wyraźna jak w koszykówce męskiej – Amerykanki wygrały tylko cztery z sześciu meczów (Ikard 2005: 120). Z racji, że sport kobiet w tamtych

czasach był dyskredytowany, stąd ten aspekt wymiany nie miał aż takiego znaczenia i nie zostanie szerzej omówiony.

Mimo że koszykówka cieszyła się dużą popularnością w obu krajach, towarzyskie spotkania, zwłaszcza w początkowym okresie wymiany, nie wzbudzały dużego zainteresowania, szczególnie mecze rozgrywane w USA. Odbywały się niejednokrotnie w skromnych salach gimnastycznych. Mimo początkowo małego zainteresowania wymianą miała ona spore znaczenie polityczne, niestety, nie tylko w kontekście pozytywnej dyplomacji sportowej i preferowania zbliżenia między narodami. Władzom radzieckim zależało na zwycięstwach nad Amerykanami w koszykówce – jednym z najbardziej uwielbianych przez Amerykanów obok bajsobolu, hokeja i futbolu amerykańskiego sporcie – ze względów prestiżowych i dla podkreślenia wyższości systemu komunistycznego. Mając na względzie chęć politycznego wykorzystania ewentualnych zwycięstw w tej dyscyplinie nad Stanami Zjednoczonymi, radzieccy działacze sportowi położyli nacisk na rozwijanie programu rozwoju koszykówki, co doprowadziło do stworzenia silnej i osiągającej sukcesy na arenie międzynarodowej drużyny narodowej (Whiterspoon 2014: 300–301; Thomas 2012: 75).

Do kolejnej serii spotkań doszło w 1961 roku w Związku Radzieckim. Amerykanom udało się wygrać wszystkie (osiem) spotkań. Nie obyło się bez pewnych kontrowersji politycznych, bowiem bezpośrednio przed przyjazdem Amerykanów pod ambasadą USA w Moskwie doszło do protestów w związku ze wspieraną przez USA inwazją imigrantów kubańskich w Zatoce Świń. Jednak samo tournee przebiegało już bez incydentów. W przeciwieństwie do meczów rozegranych rok wcześniej w USA, spotkania cieszyły się sporym zainteresowaniem kibiców radzieckich. Z kolei w 1962 roku drużyna ZSRR ponownie złożyła wizytę w USA i wygrała dwa z sześciu meczów. Amerykańscy organizatorzy z różnych względów zmuszeni byli wystawiać drugorzędne zespoły, więc zainteresowanie spotkaniami kibiców amerykańskich było mniejsze. Jednak Amerykanie wskazywali, w formie „wymówek”, na wiele powodów porażek swoich drużyn (Whiterspoon 2014: 301–302). To działanie było typowe dla zimnowojennej rywalizacji sportowej – zwycięstwa określano jako dowód na wyższość jednego kraju nad drugim, podczas gdy porażki miały być powodowane niezawinionymi czynnikami zewnętrznymi. W kontekście wymian USA–ZSRR należy jednak stwierdzić, że – szczególnie w początkowym okresie – strona amerykańska rzeczywiście nie wystawiała swoich najlepszych amatorskich zawodników, nie mówiąc już o zawodowcach.

Amerykańsko-radziecka wymiana kulturalna została niejako zachwiana w związku z kryzysem kubańskim. Amerykańscy decydenci polityczni anulowali wówczas kilka wizyt radzieckich w USA, w tym serię meczów koszykarzy. Argumentacja zawieszenia spotkań opierała się na twierdzeniu, że takie tournée mogłoby zaniepokoić społeczeństwo, wywołać protesty i przemoc oraz że osiągnięto „punkt, w którym kontynuacja programu wymiany pogorszyłaby bardziej niż załagodziła napięcia”. 24 października 1962 roku spotkali się przedstawiciele różnych agencji w sprawie wymian ze Związkiem Radzieckim i innymi wschodnioeuropejskimi krajami. W trakcie obrad członek misji radzieckiej i osoba odpowiedzialna

w Związku Radzieckim za stosunki kulturalne z innymi państwami Geоргий Жукow zachęcał do kontynuowania kontaktów kulturalnych, mimo dysput zimnowojennych. Negocjacje kontynuowano w obliczu kryzysu, ponieważ kierownictwo amerykańskie na czele z Johnem Kennedy'm i Deanem Ruskiem, a także radzieckie na czele z Nikitą Chruszczowem wierzyło, iż kultura zapewniała „most do zrozumienia” nawet w najbardziej niespokojnych momentach zimnej wojny (Davenport 2009: 121–122). Ostatecznie mityngi koszykówki zostały zamrożone. Z czasem je wznowiono, ale warto zwrócić uwagę jak pod wpływem kryzysu i napięć politycznych zmieniały się decyzje dotyczące wzajemnych relacji na płaszczyźnie (pozornie) popapolitycznej, co sugeruje wtórne znaczenie dyplomacji koszykarskiej względem kształtu stosunków USA–ZSRR.

Pomimo ściśle politycznych uwarunkowań zwycięstw radzieckich, obie strony zwracały uwagę na korzyści wizerunkowe, jakie wynikały z tej wymiany. Z czasem jednak także Amerykanie zaczęli zdawać sobie sprawę, że porażki poniesione w spotkaniach ze Związkiem Radzieckim są dla nich niekorzystne ze względów prestiżowych. Jak powiedział trener drużyny Uniwersytetu Harvarda Floyd Wilson w związku z serią spotkań w Związku Radzieckim w kwietniu i maju 1964 roku, kiedy drużyna USA przegrała pięć z ośmiu spotkań, „kiedy zdamy sobie sprawę, że nigdy nie powinniśmy wysyłać do rywalizacji przeciwko Rosjanom nikogo słabszego niż nasi najlepsi? Zagraniczny wizerunek Stanów Zjednoczonych traci za każdym razem, kiedy amerykańska drużyna przegrywa ze Związkiem Radzieckim”. W 1964 roku planowana była również inna seria spotkań, bowiem do ZSRR miała przyjechać drużyna zawodowych graczy z ligi NBA. Jednak według Kevina Whitterspoona, aby nie burzyć nastrojów związanych z wcześniejszymi zwycięstwami, działacze radzieccy odwołali te spotkania i zamiast w ZSRR Amerykanie rozegrali swoje mecze w Polsce i Jugosławii (Whitterspoon 2014: 302–303). Z powyższych informacji wynika, że strona radziecka nieustannie traktowała towarzyskie kontakty koszykarskie przeciwko Stanom Zjednoczonym jako narzędzie propagandowe i okazję do manifestowania własnej wyższości – co było szczególnie widoczne w anulowaniu spotkań towarzyskich przeciwko potencjalnie silniejszemu zespołowi zawodowej ligi NBA. Jak wynika z wypowiedzi przedstawicieli strony amerykańskiej, także i w USA zaczęto zdawać sobie sprawę z wartości prestiżowej, jaką dają nawet towarzyskie sportowe zwycięstwa nad zimnowojennym rywalem.

W 1965 roku Związek Radziecki odmówił gry w proteście przeciwko Amerykańskiej obecności w Wietnamie (Whitterspoon 2014: 303). Swoje stanowisko w tej kwestii utrzymał w kolejnym roku, a w 1966 odbyły się mistrzostwa świata w koszykówce. Dopiero w 1968 roku amerykańska amatorska drużyna narodowa przybyła do Związku Radzieckiego. Z czterech meczów USA wygrała tylko jeden. (Cunningham 2006: 268). Rok później wizytę w USA złożyła reprezentacja radziecka, a w 1970 roku odbyły się kolejne mistrzostwa świata (Golden, Kravchenko 2012). W 1971 roku reprezentacja Stanów Zjednoczonych szykowana na igrzyska olimpijskie rozegrała serię meczów w Związku Radzieckim, a także w Polsce i Finlandii. Wyniki osiągnięte przez drużynę amerykańską nie były optymistyczne.

Jak wspominał asystent trenera drużyna USA Johnny Bach, „Rosjanie grali doskonale” (Cunningham 2006, 291). Związek Radziecki wygrał wówczas w siedmiu z ośmiu spotkań („U.S. – Soviet series to start Sunday” 1973).

W 1972 roku nastąpiła pewna intensyfikacja wymian radziecko-amerykańskich, w związku z ogólnym odprężeniem. Jako swoisty wstęp przed wizytą amerykańskiego prezydenta Richarda Nixona w Moskwie w 1972 roku wizytę w USA złożyła radziecka drużyna gimnastyczek z Olgą Korbut i Ludmiłą Turiszczewą w składzie, w tym samym roku podpisano także kolejne porozumienie pomiędzy dwoma państwami – Traktat o kontaktach, wymianach i współpracy, którego XIII artykuł dotyczył wymiany sportowej. Jak oceniała to porozumienie radziecka gazeta „Sowieckij Sport”, wymiana sportowa miała „tworzyć trwałe podstawy wzajemnego zrozumienia i przyjaźni pomiędzy naszymi narodami” (Riordan 1974: 335–336). Jak widać, mimo częstego politycznego wykorzystywania walki o zwycięstwa podczas towarzyskich spotkań koszykarskich, nie zapominano o ich podstawowej roli czyli wspierania podzielanego wówczas przez stronę amerykańską i radziecką celu, jakim było pokojowe współistnienie. Pozostaje jedynie niepewność, czy były to jedynie deklaracje, czy szczere intencje.

W 1972 roku odbyły się letnie igrzyska olimpijskie w Monachium. Rozegrano na nich jeden z najgłośniejszych meczów koszykówki w historii, który zasadniczo wpłynął na charakter wymian koszykarskich. W finale turnieju olimpijskiego spotkały się zespoły amerykański i radziecki. Mecz wzbudzał tak wielkie zainteresowanie, że w hali zmieściło się tylko 10% osób zainteresowanych obejrzeniem go na żywo (Andrzej 1973: 16). Spotkanie było niezwykle wyrównane, a na trzy sekundy przed końcem Amerykanie wyszli na prowadzenie 50 : 49 po rzucie osobistym Douga Collinsa. Grę wznowiono, jednak na sekundę przed końcem sędzia przerwał ją ze względu na problemy z tablicą wyników. Jednocześnie trener radziecki protestował, gdyż nie przyznano mu przerwy, o którą rzekomo prosił przed ostatnim rzutem osobistym Amerykanów, co do dziś pozostało niewyjaśnione (Finley, Finley, Fountain 2008: 132). Sędziowie podjęli decyzję o wznowieniu gry i cofnięciu zegara do trzech sekund przed końcem po interwencji przewodniczącego Międzynarodowej Federacji Koszykarskiej (FIBA) Renato Williama Jonesa. Po drugim wznowieniu zawodnicy radzieccy stracili piłkę i mecz zakończył się, a Amerykanie zaczęli świętować zwycięstwo. Tymczasem okazało się, że dźwięk syreny, uznany za sygnał zakończenia meczu, był w rzeczywistości sygnałem przerywającym grę, ze względu na to, że zegar nie został do końca cofnięty. Sędziowie znów skonsultowali się z Renato Williamem Jonesem, po czym podjęto decyzję, aby jeszcze raz wznowić grę przy stanie trzy sekundy przed końcem meczu. Amerykańscy trenerzy rozważali wówczas odmowę dalszej gry, ostatecznie zdecydowano jednak, że zawodnicy USA przystąpią do rywalizacji. Drużyna ZSRR wznowiła grę, przez całe boisko piłkę rzucił Modestas Paulauskas i do kosza „wepchnął” ją Siergiej Bielów, ustalając wynik na 51 : 50 dla Związku Radzieckiego (Allen 2010: 138–140, Miller 2008: 233–234, Huberty, Wange 1972: 192). Amerykanie złożyli oficjalny protest, oświadczając, że interesuje ich „złoto lub nic”. Był on rozpatrywany przez pięcioosobową komisję

FIBA, w której zasiadali obywatele Polski, Węgier, Kuby, Włoch i Puerto Rico. Po 14 godzinach obrad w tajnym głosowaniu wynikiem 3 : 2 zwycięstwo przyznano ZSRR (Stradling 2009: 138–139). Oczywiście skład narodowościowy komisji dodał całemu wydarzeniu swoistej politycznej „pikanterii”. Komentatorzy bardzo silnie wiązali to wydarzenie z aspektem politycznym i odbiło się ono szeroki echem w Stanach Zjednoczonych, gdzie porażkę uznano za niemal „tragedią narodową”. Wyraz swojej frustracji dali też sami zawodnicy amerykańscy, którzy odmówili przyjęcia srebrnych medali (Miller 2008: 234), zaś kapitan drużyny Kenny Davis nawet zakazał w testamencie żonie i dzieciom przyjęcia jego medalu (Saraceno 2004). Wspomniany mecz stał się zatem synonimem sportowej konfrontacji zimnowojennej. Przykład ten ukazuje ponadto, jak ważnym sportem zarówno w USA, jak i w ZSRR była wówczas koszykówka.

Poruszenie, jakie wywołała w Stanach Zjednoczonych porażka koszykarzy w Monachium, spowodowało, że w USA znacznie wzrosło zainteresowanie towarzyskimi seriami spotkań przeciwko Związkowi Radzieckiemu. Bilety szybko się wyprzedawały a prasa chętnie pisała o meczach. Narastała w związku z tym presja na odnoszenie zwycięstw przez drużynę amerykańską – jeden z dziennikarzy miał napisać o drużynie USA, iż „koszykówka narodziła się tutaj, ale na pewno tutaj nie umrze. Jeszcze nie teraz” (Whiterspoon 2014: 309). Amerykanie starali się ponadto wystawić silną drużynę – znalazły się w niej gwiazdy ligi akademickiej NCAA, co było nietypowe, biorąc pod uwagę wcześniejsze podejście strony amerykańskiej do serii spotkań koszykarskich. Mecz otwarcia w Los Angeles oglądało na żywo 17 500 widzów (Cunningham 2006: 330–331). Zatem o ile wcześniej w Stanach Zjednoczonych wygłaszano opinie, że należy z większą powagą podchodzić do meczów koszykarskich przeciwko Związkowi Radzieckiemu ze względów prestiżowych, to dopiero po pamiętnej porażce Amerykanów w olimpijskim finale w 1972 roku zmieniło się podejście do spotkań w USA.

W trakcie serii meczów w 1973 roku w USA Amerykanie wygrali pierwszy z nich wynikiem 83 : 65, jednak drugi, rozgrywany w San Diego, zwyciężyła nieznacznie drużyna ZSRR 78 : 76. Obydwa spotkania były zacięte, pełne, fauli i brutalnej gry. Wobec agresywnej postawy Sowietów Amerykanie powołali do zespołu najostrzej grających zawodników ligi akademickiej na trzeci mecz w Albuquerque. W kolejnych spotkaniach obie drużyny grały coraz ostrzej – podczas wygranego przez Amerykanów czwartego meczu w Indianapolis popełniono aż 88 fauli. Z kolei rozrywany w Nowym Jorku piąty mecz miał bardzo kontrowersyjny przebieg pod względem rozstrzygnięć sędziowskich, notabene był on prowadzony przez tego samego arbitra, który sędziował olimpijski finał sprzed roku. Radziecki zdobywca zwycięskich punktów z pamiętnego meczu z Monachium Aleksander Biełow skomentował: „wygląda na to, że Amerykanie i sędziowie wzięli rewanż za Monachium”. Ostatni mecz rozegrany w Baltimore był również bardzo brutalny – z 75 faulami. Wygrali Sowieci, jednak wynik turnieju 4 : 2 dał zwycięstwo Amerykanom, czym jak niektórzy twierdzili, ci ostatni wzięli rewanż za porażkę w olimpijskim finale w Monachium. Wskazywano ponadto, iż w obliczu licznych problemów Stanów

Zjednoczonych – wojna w Wietnamie, kryzys paliwowy, afera Watergate czy wspomniana porażka w Monachium – zwycięstwo w koszykówce dało narodowi powód do radości i było siłą jednoczącą kraj (Whiterspoon 2014: 310–311, 317).

W kontekście serii spotkań w 1973 roku, którą można zapewne uznać za jedną z bardziej znaczących, twierdzi się, iż amerykańscy zawodnicy byli bardziej nastawieni na pokonanie przeciwnika niż na „uhonorowanie ducha odprężenia”. Jednak z drugiej strony, jak zauważył K. Whiterspoon, zawodnicy obu drużyn dzięki wymianie mieli okazję poznać się nawzajem jako ludzi – pomimo agresywnej gry mieli oni odnosić się do siebie z szacunkiem, zaś w wywiadach i wspomnieniach wskazywali, iż w ramach gier odczuwalny był silny „podtekst dobrej woli”. Także w wywiadach po serii z 1973 roku zawodnicy z obu stron dobrze mówili o swoich przeciwnikach. Nawet media obok podkreślania patriotycznych aspektów zwycięstw zwracały uwagę na aspekt przyjaźni i zbliżenia (Whiterspoon 2014: 317, 319). Zatem mimo silnego wątku rywalizacji w kontaktach koszykarskich między USA a ZSRR, szczególnie w latach siedemdziesiątych, nie można stwierdzić, że wymiana ta pozbawiona była pozytywnego aspektu dyplomacji sportowej prowadzącej do zbliżenia między narodami.

Amerykańsko-radzieckie serie koszykarskich spotkań towarzyskich organizowane były także w kolejnych latach, jednak ich znaczenie zdawało się maleć. Tak jak wcześniej, były one przerywane w efekcie różnych napięć politycznych, np. w związku z zestrzeleniem przez lotnictwo radzieckie we wrześniu 1983 roku koreańskiego samolotu pasażerskiego, który nad Sachalinem naruszył radziecką przestrzeń powietrzną. Zginęło wówczas 249 pasażerów i 23 członków załogi (Cheney 2005: 32). Z uwagi na naciski opinii publicznej odwołano mającą się odbyć w listopadzie 1983 roku w Stanach Zjednoczonych serię spotkań koszykarskich (planowano wówczas siedem meczów przeciwko drużynom akademickim). Nacisk wywierany był głównie na uczelnie, których drużyny miały grać przeciwko drużynie radzieckiej (Dupont 1983). Z czasem zaczęto też organizować mecze towarzyskie z udziałem amerykańskich zawodowców. W lipcu 1988 roku rozegrano pierwszy przedsezonowy mecz drużyny NBA poza Ameryką Północną, bowiem drużyna Atlanta Hawks złożyła wizytę w Tbilisi, gdzie pokonała reprezentację Związku Radzieckiego 85 : 84 (Grasso 2011: xxviii). Wynika z tego, że formuła spotkań ewoluowała. Od lat siedemdziesiątych tradycyjne wymiany pomiędzy drużyną narodową kraju wizytującego a drużynami klubowymi zostały uzupełnione meczami reprezentacyjnymi a z czasem, jak wskazano, także między amatorami a zawodowcami. Mimo rozszerzenia form kontaktów koszykarskich ich znaczenie wydawało się jednak maleć.

Konkluzje

Znaczenie amerykańsko-radzieckiej wymiany w koszykówce w ramach szerszego programu wymiany kulturalnej jest według wielu ekspertów znacznie mniejsze niż wspomniana wymiana lekkoatletyczna. Przez szereg lat strona amerykańska zdawała się traktować kontakty mało poważnie, podczas gdy w Związku Radzieckim podjęto kroki zmierzające do osiągnięcia zwycięstw w tych spotkaniach,

a także w meczach odbywających się w czasie oficjalnych zawodów jak mistrzostwa świata czy igrzyska olimpijskie. Z czasem jednak także Amerykanie zaczęli dostrzegać prestiżowy potencjał meczów przeciwko drużynom radzieckim, szczególnie w obliczu kontrowersyjnego zwycięstwa ZSRR w olimpijskim finale w Monachium. Takie podejście do sportowych kontaktów, ukierunkowane na zwycięstwo, stanowi element swoisty, jeśli chodzi o dyplomację koszykarską USA–ZSRR, raczej niespotykaną w przypadku pozytywnej dyplomacji sportowej ukierunkowanej na zbliżenie pomiędzy skonfliktowanymi krajami. Tym silniej nasuwa to pytanie, czy ten przypadek dyplomacji sportowej był ukierunkowany na promowanie wśród społeczeństw obydwu krajów koncepcji pokojowego współistnienia, czy też był przede wszystkim intencjonalnie aranżowaną formą przenoszenia na grunt sportu zimnowojennej rywalizacji? Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, wydaje się, iż celem wymian było jednak przede wszystkim zbliżenie pomiędzy narodami. Element rywalizacji pojawił się z czasem, najpierw po stronie radzieckiej, później także amerykańskiej, jednak nawet wówczas, gdy motyw rywalizacyjny eksponowany był w sposób najsilniejszy, nie rezygnowano z retoryki sugerującej konsensualne znaczenie wymian.

W rozważaniach nad dyplomacją sportową ukierunkowaną na zbliżenie pomiędzy państwami skonfliktowanymi bardzo często bierze się pod uwagę zagadnienie wyboru dyscypliny sportowej jako jej swoistego medium. Uważa się, że dyplomacja pingpongowa była skuteczna, ponieważ dotyczyła sportu traktowanego prestiżowo w Chinach, podczas gdy poziom tenisa stołowego w USA był niski, stąd niewielkie było ryzyko pogorszenia bardzo delikatnych relacji przez nieoczekiwane zwycięstwo USA, zaś same spotkania cieszyły się w Chinach dużym zainteresowaniem. Sytuacja związana z kontaktami radziecko-amerykańskimi w koszykówce była zupełnie inna. Kontakty dotyczyły sportu popularnego w obu krajach, dzięki czemu ewentualny wpływ wymiany na postawę społeczeństw mógł być duży. Co prawda strona amerykańska – szczególnie początkowo – przykładła małą wagę do tych kontaktów, a chęć prestiżowego wykorzystania sportowych zwycięstw zapewne wpłynęła negatywnie na skuteczność dyplomacji koszykarskiej, niemniej jej potencjał był spory, stąd można sądzić, iż koncepcja wykorzystania właśnie koszykówki do kontaktów amerykańsko-radzieckich była słuszna.

Wpływ kontaktów w koszykówce na kształt stosunków pomiędzy ZSRR a USA był jednak drugorzędny. Rozgrywanie raz w jednym, raz w drugim kraju serii spotkań koszykarskich raczej nie doprowadził do żadnego przełomu politycznego, jego wpływ mógł dotyczyć jedynie wzajemnej postawy obu społeczeństw. Tymczasem kryzysy polityczne doprowadzały do kilkukrotnego zawieszania corocznych kontaktów, zatem wpływ stosunków politycznych na wymianę koszykarską był większy niż wymiany na kształt stosunków.

Bibliografia

- Allen George. 2010. *What Washington Can Learn from the World of Sports*. Washington: Regnery Publishing.
- Andrzej Roman. 1973. *Monachijskie sensacje*. Warszawa: Wydawnictwo Sport i Turystyka.
- Belmonte, Laura. 2008. *Selling the American Way. U.S. Propaganda and the Cold War*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Cheney G. 2005. *Shot Down*. Irvine: San Val.
- Cunningham Carson. 2006. *American Hoops. The History of United States Olympic Basketball from Berlin to Barcelona*. Ann Arbor: University of Nebraska Press.
- Davenport Lisa. 2009. *Jazz Diplomacy. Promoting America in the Cold War Era*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Davies Richard. 2007. *Sport in American Life. A History*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Dupont Kevin. 1983. Downing of the Jet Has Tangled Soviet – U.S. Sports Exchange. New York Times. <http://www.nytimes.com/1983/09/21/sports/downing-of-jet-has-tangled-soviet-us-sports-exchange.html>. Dostęp 24.04.2015
- Finley Peter, Finley Laura, Fountain Jeffrey. 2008. *Sports Scandals*. Westport : Praeger.
- Golden D., Kravchenko Stepan. 2012. Miracle on Wood Humiliating U.S. Presaged by Levi's Theft. Bloomberg Business, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2012-07-24/miracle-on-wood-humiliating-u-s-presaged-by-levi-s-theft>. Dostęp 5.01.2016.
- Grasso John. 2011. *Historical Dictionary of Basketball*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers.
- Huberty E., Wange W. B. 1972. *Die Olympischen Spiele. München*. Köln: Lingen Verlag.
- Ikard Robert. 2005. *Just for Fun. The Story of AAU Women's Basketball*. Fayetteville: University of Arkansas Press.
- Leviton Daniel. 1991. *Horrendous Death and Health. Toward Action*. Carlsbad: Taylor & Francis.
- Maraniss David. 2008. *Rome 1960*. New York: Simon & Schuster.
- Miller David. 2008. *Historia Igrzysk Olimpijskich i MKOl. Od Aten do Pekinu 1894–2008*. Poznań: Rebis.
- Richmond Yale. 2003. *Cultural Exchange and the Cold War. Raising the Iron Curtain*. University Park: Penn State University Press.
- Riordan James. 1974. „Soviet Sport and Soviet Foreign Policy”. *Soviet Studies* 26 (2010) : 322–343.
- Saraceno Frank. 2004. Classic 1972 USA vs. USSR Basketball Game. ESPN Go, http://espn.go.com/classic/s/Classic_1972_usa_ussr_gold_medal_hoop.html. Dostęp 18 lipca 2011.
- Sarver Coombs Danielle, Batchelor Bob. 2013. *American History through American Sports. From Colonial Lacrosse to Extreme Sports*. Santa Barbara: Praeger.
- Stradling Jan. 2009. *More than a Game. When history and sport collide*. London: Allen & Unwin.
- „Third World Championship – 1959”. USAB, http://archive.usab.com/mens/national/mwc_1959.html. Dostęp 27.04.2005
- Damion Thomas. 2012. *Globetrotting. African American Athletes and Cold War Politics*. Champaign: University of Illinois Press.

Turrini Joseph. 2001. "It Was Communism Versus the Free World": The USA USSR Dual Track Meet Series and the Development of Track and Field in the United States." *Journal of Sport History* 28 : 427-471.

"U.S. – Soviet series to start Sunday." *The Free Lance –Star*, 1973: 9.

Whiterspoon Kevin. 2014. "Fuzz Kids" and „Musclemen": The US–Soviet Basketball Rivalry, 1958–1975." W *Diplomatic Games. Sport, stagecraft, and international relations since 1945*, Heather Dichter, Andrew Johns (red.), 297–326. Lexington: University Press of Kentucky.

American-Soviet basketball exchanges as a case of borderline positive and negative sports diplomacy

Abstract

The aim of the article is to investigate basketball exchanges between United States and Soviet Union from the perspective of sports diplomacy. The research is directed at determining its significance in affecting political relation between the two states.

In the article, an attempt to answer three research questions was made. The first one is whether USA–USSR basketball diplomacy served only the rapprochement between the countries, or at the same time to use sports victories in order to prove their superiority, combining positive and negative sports diplomacy. The other research questions are: were the exchanges particularly in basketball appropriate concerning its diplomatic purpose, and whether basketball diplomacy was reflecting or creating the state of Soviet–American relations.

Key words: USA and USSR relations, sports diplomacy, basketball diplomacy